

Predodžbe o djevojaštvu u hrvatskoj književnosti i kulturi prva dva desetljeća 20. stoljeća

Merkl, Jakov

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:499603>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija

DIPLOMSKI RAD

Jakov Merkl

Predodžbe o djevojaštvu u hrvatskoj književnosti i kulturi u prva dva desetljeća 20. stoljeća

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Jakov Merkl

**PREDODŽBE O DJEVOJAŠTVU U
HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI I KULTURI U
PRVA DVA DESETLJEĆA 20. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
Odsjek za kroatologiju

PREDODŽBE O DJEVOJAŠTVU U HRVATSKOJ
KNJIŽEVNOSTI I KULTURI U PRVA DVA
DESETLJEĆA 20. STOLJEĆA

Diplomski rad

Kandidat: Jakov Merkl

Mentorica: prof. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, rujan 2023.

Predodžbe o djevojaštvu u hrvatskoj književnosti i kulturi u prva dva desetljeća 20. stoljeća

Sažetak

U radu će se istražiti predodžbe o djevojaštvu u hrvatskoj književnosti i kulturi početkom dvadesetoga stoljeća. Analizirat ćemo pripovijetke: *Pripovijest bez naslova za veliku i malu djecu*, *Vezilja*, *Kako ruže cvatu*, *Makov cvijetak* iz zbirke *Darovi našim djevojkama* te pripovijetke *Zar znamo samo plesati* i *Radi savršene toilette* iz zbirke *Djevojački svijet*. Naposljetku, analizirati ćemo četvrto pismo iz zbirke *U carstvu duše*.

Ključne riječi: adolescentska književnost, djevojaštvo, Jagoda Truhelka, dvadeseto stoljeće

Images on girlhood in early 20th Century Croatian culture

Abstract

This paper will critically explore images on girlhood in early 20th Century Croatian culture. We will analyze the stories *An untitled story for big and small children*, *Embroidery*, *How roses bloom*, *Poppy flower* from book *Gifts for our girls* and stories *Do we only know how to dance*, *For perfect dress* from book *Girls world*. Finally we will analyze fourth letter from the book *In the realm of the soul*.

Keywords: adolescent literature, girlhood, Jagoda Truhelka, 20th century

Sadržaj

1. Uvod	7
2. Predodžbe o djevojaštvu u hrvatskoj književnosti prije 20. stoljeća	8
3. Predodžbe o djevojaštvu početkom 20. stoljeća.....	10
3.1. Književnost o i za adolescenticu	12
3.2. Darovi našim djevojkama	12
3. 2. 1. Tema djevojačkog obrazovanja.....	12
3.2.2. Tema djevojačkog čitanja.....	15
3. 2. 3. Teme djevojačkog izgleda i tjelesnosti	18
3.3. Djevojački svijet	25
3. 4. U carstvu duše	33
4. ZAKLJUČAK.....	37
5. LITERATURA	39

1. Uvod

Tema djevojaštva u hrvatskoj kulturi i povijesti i njeno istraživanje obuhvaća proučavanje periodike odnosno dječjih i adolescentskih časopisa, književnosti, nakladničkih praksi te kulturne povijesti zajednice. Ova se tema može kontekstualizirati u okviru djevojačkih studija (eng. girls studies), posebnog humanističko-društveno polja istraživanja u kojem se proučava prvenstveno suvremeno djevojaštvo. U hrvatskoj se humanistici tema djevojaštva istražuje najviše u kontekstu adolescentske književnosti.

U ovome radu govorit ćemo o predodžbama o djevojaštvu u hrvatskoj književnosti i kulturi na početku dvadesetoga stoljeća. Nakon uvoda u temu u kojem ćemo se osvrnuti ukratko na predodžbe o djevojaštvu prije i početkom dvadesetoga stoljeća, slijedi analiza djela *Darovi našim djevojkama* objavljenog 1905. godine. U toj ćemo se analizi osvrnuti na pripovijetke u kojima se artikuliraju predodžbe o djevojačkom čitanju, obrazovanju i tjelesnosti. Nadalje, obradit će se i knjiga *Djevojački svijet* objavljena 1902. godine koja sadrži prijevode s češkoga jezika te knjiga Jagode Truhelke *U carstvu duše*.

2. Predodžbe o djevojaštvu u hrvatskoj književnosti prije 20. stoljeća

Prema Dubravki Zima (2021) djevojaštvo se u hrvatskoj humanistici javlja samo kao sporedna tema u nekim historiografskim radovima. Ti se radovi bave temama iz ranonovovjekovne, novovjekovne i devetnaestostoljetne hrvatske povijesti. Nadalje, Zima piše: “Za sada povijest građanskoga djevojaštva u 20. stoljeću nije dobila značajniju historiografsku artikulaciju.” (Zima 2021: 70)

Zima navodi studiju Zdenke Janeković Römer *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (1994.). U ovoj povijesnoj studiji autorica izrazitu pažnju posvećuje djevojkama i njihovom odrastanju, oslanjajući se na povijesnu klasnu stratifikaciju društva. Ova je tema djevojaštva prisutna i u drugim radovima Zdenke Janeković Römer, a Dubravka Zima još spominje studiju *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (2007). U ovoj se studiji interpretira djevojaštvo kroz ljubavnu priču, a poseban se značaj pridaje temi zaruka u srednjovjekovnom Dubrovniku, tj. u pučko-građanskoj klasi.

“Srednjovjekovno djevojaštvo u povlaštenim klasama (patricijskim i bogatim pučanskim) u Dubrovniku i dalmatinskim komunama, kako pokazuje Janeković-Römer, obilježeno je obiteljskim statusom i poželjnošću djevojke na „bračnom tržištu“, te je, prema poznatim dokumentima, omeđeno najnižom donjom granicom od 12 godina (Janeković-Römer 1994.: 48), u pojedinim sredinama ipak nešto višom (ibid.: 49), dok je gornja granica djevojaštva u kronološkoj dobi propusna i nefiksirana, odnosno čvrsto definirana ulaskom u brak. Ukoliko do braka ne dođe do djevojčine 20. godine života, ona se, u nekim sredinama, smatra punoljetnom.” (Zima 2021: 71)

Nadalje, Janeković Römer obrađuje i status djevojaka iz nižih klasnih staleža, djevojke iz siromašnijih dubrovačkih pučkih obitelji. Prema Janeković Römer te su djevojke imale malo veću slobodu prilikom izbora svoga budućeg supruga.

“Janeković Römer navodi i sudski dokument koji dokazuje da pučanke u ranonovovjekovnim dalmatinskim sredinama imaju mogućnosti i izbjeći neželjeni brak (ibid.: 66), za razliku od djevojaka iz povlaštenih klasa koje nisu imale nikakav utjecaj na donošenja odluka o braku.” (ibid.: 71)

U srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim zajednicama u Dalmaciji najveću je moć u obitelji imao otac. On je, kako navodi Janeković Römer, odlučivao o svemu, čak i o životima i odlukama svoje djece.

“Otac odlučuje ne samo o odabiru bračnog partnera, nego i o udaji uopće (alternativan je očev odabir poslati kćer u samostan ako nema novaca za miraz), ali i o obrazovanju,

kretanju, svakodnevnom ponašanju, vršnjačkim odnosima i privatnosti kćeri.” (ibid.: 71)

Prema Janeković Römer, vlastelinske djevojke nisu bile obrazovane, pismenost tih djevojaka je bila gotovo nikakva.

U radu Janković Römer, koji navodi i Dubravka Zima, spominje se zanimljiv spis Benedikta Kotruljevića. U tom spisu Kotruljević daje upute očevima da odgajaju svoje kćeri s nježnošću i blagošću, da podučavaju svoje kćeri:

“Neke žene imaju malo mozga, lako nešto pozele, ali lako i zaborave i smetnu s uma. Takve su od djetinjstva odgajane bez pouke. Pamćenje najviše jača ponavljanjem i učenjem, jer tako postaje krepkije i u činkovitije. Mnogi su me korili zbog toga što sam kćeri dao poučiti gramatici i kazivanju mnogih Vergilijevih stihova na-pamet. Činim to ne samo da bi one postale savršene gramatičarke i govornice, nego zato da bi bile razborite, mudre i dobra, čvrsta i zdrava pamćenja, od čega za onog koji ima osjećaja nema većeg miraza.” (Kotruljević 2009.: 483-484)

Kotruljević upozorava roditelje da obrate pozornost na kćerine prijateljice. Nakana je djevojačkog odgoja u Kotruljevićevom tumačenju odgojiti “razborite i pametne žene koje će usrećiti mladića koji se na njih namjeri.” (ibid.: 485)

Glavni cilj svih ovih uputa i savjeta je, naposljetku, dobra udaja kćeri. U srednjovjekovnoj Dalmaciji djevojke nisu imale pravo odlučivati o svome životu. Bile su prepuštene odlukama svojih očeva koji su zasigurno gledali i svoje interese. Obiteljski status u društvu bio je na prvome mjestu prilikom udaje.

U 19. stoljeću u priručniku *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama* Marije Jambrišak, objavljenom 1896. godine, spominje se metafora pupoljka. Metaforom pupoljka simbolizira se djevojaštvo u kasnom 19. stoljeću u hrvatskoj kulturi. Istoimenu priručnik sadrži pravila ponašanja i ophođenja mladih djevojaka u svojoj obitelji, priprema građansko djevojaštvo na zaruke i govori o završetku djevojačkog doba života koji bi, po Mariji Jambrišak, bio poslije udaje, a samo djevojaštvo bi bilo doba između završetka školovanja i udaje.

U prvome dijelu priručnika o ponašanju i ophođenju u vlastitoj obitelji, mlade se djevojke savjetuje da je njihov rad (pletanje, šivanje...) veoma poželjan:

“Da odrasli sinovi u sobi porodičnoj u nazočnosti roditelja ne smiju pušiti, kartati se bez dopuštenja roditelja, razumije se samo po sebi, i njihov rad ne spada u ovu sobu. Djevojke naprotiv ne smiju biti ni ondje bez posla. Treba da se za rana nauče svaki čas korisno upotrebiti – ne biti nikada bez posla. Vesti, plesti, šiti ima vazda dosta u

porodici, a ženski ručni rad u rukama mlade djevojke ne samo da je dopušten, nego je upravo resi. Takav posao može djevojka nastaviti i u prisutnosti prijateljskoga pohoda, ali se ne smije u nj tako zamisliti, da se za nazočne ne brine i razgovor samo površno prati.” (Jambrišak 1896.: 31)

Iz ovoga citata mogu se vidjeti razlike u očekivanjima tadašnjeg društva o ponašanju sinova i kćeri u građanskim obiteljima. Od djevojaka se očekuje da sudjeluju u razgovoru, ali istovremeno, pred gostima, nastave raditi kako bi pokazale svoje umijeće i radinost, dok se od sinova nije očekivalo isto.

Priprema djevojke za brak (zaruke) opisana je predstavljanjem njenih vrlina, predstavljanjem pobožnosti i čednosti svom budućem suprugu. Nadalje, već spomenuta metafora pupoljka sveprisutna u zadnjem poglavlju priručnika *Iz škole u život* (u kojem se autorica Marija Jambrešak najviše referira upravo na žensku adolescenciju) upotrijebljena je kako bi se opisalo djevojaštvo. O tome, Dubravka Zima piše:

“Jambrišakičin opis djevojaštva (...) emfatična je, naglašena, romantizirana, kič metafora „rascvata“ odnosno „pupoljka“.” (Zima 2021.: 68)

Gledajući iz današnje perspektive, ova je usporedba neprimjerena, autorica ne samo da opisuje odrastanje djevojaka već štoviše ona insinuira razvoj djevojačke seksualnosti koristeći metaforu pupoljka.

3. Predodžbe o djevojaštvu početkom 20. stoljeća

Adolescentska se književnost, kao i predodžbe o adolescentici na početku dvadesetog stoljeća upotpunjuju i mijenjaju, ali se istovremeno zadržava devetnaestostoljetni diskurzivni kod o ženskoj adolescenciji. Zima (2021.) navodi primjer djela *Meandri: za zabavu dobrim kevicama* autorice Jelice Belović Bernadzikowski iz 1900. godine kao odličan primjer promjena u imagologiji o djevojaštvu početkom dvadesetog stoljeća. Dubravka Zima o ovome djelu piše:

“Dobar je primjer za taj proces zbirka zapisa, crtica, kratkih pripovijedaka i parabola pod naslovom *Meandri: za zabavu dobrim kevicama* Jelice Belović Bernadzikowski iz 1900. godine, u kojoj je snažno vidljivo devetnaestostoljetno nasljeđe s obzirom na poželjne djevojačke karakteristike, uz neke nove imagološke kvalitete. Imagološki rakurs u oblikovanja djevojaštva Belović Bernadzikowske obuhvaća istovremeno podržavanje i ironizaciju devetnaestostoljetnog naglaska na skromnosti, smjernosti, pobožnosti, poslušnosti, čednosti i marljivosti adolescentice. Belović Bernadzikowska

ovaj katalog vrlina nadopunjuje još i djevojačkom lijenošću, taštinom, prijetvornošću i blaziranošću u kontekstu djevojačke grupne dinamike, no ne izostavlja narativ moralne panike s obzirom na djevojačko čitanje romanse, kao ni diskurzivni adut pupoljka.” (Zima 2021: 69)

U knjizi Jagode Truhelke *U carstvu duše* objavljenoj negdje oko 1910. godine, više se ne spominje motiv pupoljka već se naglasak stavlja na djevojačko samoobrazovanje ponajviše u moralnom i filozofskom smislu. U ovome djelu može se vidjeti mali otklon od prijašnjih imagera djevojaštva, opisuje se ponajviše potreba samoobrazovanja djevojaka, formiranje djevojke koja je više angažirana u društvenom životu.

Nadalje, Suzana Leček u svojem radu *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918.- 1941.* piše o djevojaštvu u seljačkoj obitelji u sjeverozapadnoj Hrvatskoj za vrijeme prve Jugoslavije i donosi zaključak da se u seoskim sredinama u prvoj polovici 20. stoljeća ne događa odmak, tj. djevojaštvo se drži pravila prijašnje generacije svojih roditelja. Dubravka Zima o tome piše:

“Struktura seoskih zajednica (proširene obitelji, više generacija obitelji u zajedničkom domaćinstvu, čvrst patrijarhalni poredak, patrijarhalno usmjeren odgoj itd.) ovisi o uspješnoj reprodukciji vrijednosti i ideologija koji reguliraju život zajednice, te stoga bilo koji oblik subverzija, osporavačkih ponašanja ili pak inovativnih društveno-poslovnih praksi mladih – barem prema podacima Suzane Leček – u seoskim sredinama do kraja prve Jugoslavije nije prisutan.” (Zima 2021: 75)

U svome radu *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća* Iskra Iveljić iznosi podatke o građanskoj klasi s početka 20. stoljeća. Ona navodi da se u građanskoj klasi isto tako ne događa preveliki odmak, tj. obrasci ponašanja djevojaka ostaju isti kao i u 19. stoljeću. Promjene u socijalnim normama i obrazovanju djevojaka događaju se u drugom i trećem desetljeću 20. stoljeća. Postaje poželjno gimnazijsko obrazovanje građanskih djevojaka što do tada nije bila praksa. U istoj studiji spominje se razvoj društva u pogledima na adolescenciju, adolescente se počinje gledati kao zaseban sloj društva, odnosno gleda ih se kao zasebnu društvenu skupinu u društvu. Dubravka Zima u radu *O dobrim kevicama: prilog povijesti građanskog djevojaštva u Hrvatskoj početkom 20. stoljeća* spominje i tadašnje nazive za adolescentice:

“Do početka novoga stoljeća ta će društvena skupina – građanska mladež – biti i adekvatno imenovana, odnosno barem njezin ženski dio. Belović-Bernadzikowska koristi (vjerojatno

i stvara) termin kevice, no književnici i književnice koriste još i termine poskakuše, backfish i podraslice.” (Zima 2021: 66)

3.1. Književnost o i za adolescenticu

U nastavku rada analizirat će se tri ključna izdanja namijenjena djevojkama u prvim desetljećima 20. stoljeća: zbirka pripovijedaka *Darovi našim djevojkama*, zbirka *Djevojački svijet* i priručnik *U carstvu duše* autorice Jagode Truhelka.

3.2. Darovi našim djevojkama

Zbirka pripovijedaka *Darovi našim djevojkama* tiskana je u Zagrebu 1905. godine. Objavljuje je Udruga učiteljica Kraljevina Hrvatske i Slavonije. Urednica zbirke je Milka Pogačić. Namijenjena je mladim čitateljicama odnosno djevojačkom čitanju. U njoj se nalazi dvadesetak priča i pjesama različitih autora, hrvatskih profesora, novinara, književnika, psihologa, prevoditelja, učiteljica, pjesnika. Autori u zbirci su Ivan Trnski, Tugomir Alaupović, Dragutin Domjanić, Ivan Krnić (pseud. Mihael Gorski), Jagoda Truhelka, Stjepan Miletić, Mavro Šimun, Iva Rod, Adela Milčinić, Petar Petrović, Zdenka Marković, Milan Grlović, Elza Kučera, Ferdo Ž. Miler, dr. Franjo Marković, Zvonimir pl. Vukelić (pseud. Zyr Xapula). Knjiga je bila odlična ideja, prvenstveno osmišljena kao literatura isključivo posvećena mladim djevojkama. U zbirci su uvrštene i priče koje, gledajući iz današnje perspektive, imaju problematičan sadržaj. Takav sadržaj pojedinih pripovijedaka tematizira djevojačko čitanje, tjelesnost, karijere na prilično seksistički način.

3. 2. 1. Tema djevojačkog obrazovanja

Djevojačko obrazovanje početkom 20. stoljeća bilo je limitirano na nekoliko zanimanja za koje su se mlade žene mogle odlučiti, a najčešće je bilo zanimanje učiteljice. *Pripovijest bez naslova za veliku i malu djecu* autorice Jagode Truhelke djelo je u zbirci *Darovi našim djevojkama* iz 1905. godine. U ovoj su pripovijesti protagonistice ženski likovi, mlada učiteljica Marija i njena neposlušna učenica Katica. Djelo je pisano u trećem licu, a započinje opisom učenice Katice:

“Šta joj je samo opet danas? pomisli izmučena učiteljica. Kolike ju je muke stajalo, dok ju je malo ukrotila. Treću godinu već polazi prvi razred. Ona joj je treća učiteljica, prve dvije jedva dočekale, da je se riješe. Ne samo što nije ništa učila – al onaj njen nestašluk

baš nikako se nije dao podnijeti. Katica je bila strah i trepet i djece i učiteljica. U školi, na ulici, gdje god hoćete, svagdje ona gradi zadjevice, zameće tučnjavu i kavgu i najposlije se dere, da bi se svijet izvrnuo.” (Truhelka 1905: 18)

Nadalje, autorica svojim čitateljicama i čitateljima opisuje učiteljicu Mariju koja u djelu ima samo osamnaest godina:

“A ovoj trećoj, najmlađoj učiteljici, istom je koji mjesec, što je izletjela iz učiteljske škole i ravno na ovu njivu sitnih, nesložnih glavica. Jedva se nekako snašla među njih osamdeset i šest. Ta još i danas svaki dan, prije nego što će u razred, hoće da joj srce iskoči od plahosti i straha. Da, ona se bojala te djece, tako se bojala u prvi početak, da su joj sve koljena klecala. Zametnula joj težak, pretežak boj i s tom mladom čeljadi, od koje htjelo svako nešto drugo da radi, a trebalo je da rade sva zajedno i isto, borila se i sama sobom, da svlada svoju plahost i strah. A kad bi onda ona bujica mlada života u onim nesložnim glavicama prijetila, da joj se digne povrh glave i ona mislila, utopit će se u onom neutažljivom žamoru i vici: oh onda navre i u njoj bujica suza i hoće da je otplave. Najposlije svanu bolji dani. Djeca se počela smiriti, naučila slušati i raditi, što im je ona naređivala. Samo jednu ne mogaše još dugo upokoriti. To je bila Katica, opetovnjača. Ona joj se najdulje opirala. Sve se one glavice već naučile, da rade, kako učiteljica željaše, samo Katičina glava postojano išla svojim putem.” (ibid.: 18-19)

Učiteljica Marija dosjetila se postaviti problematičnu Katicu kao školskog redara – pazitelja. Katica je isprva odlično obavljala svoj zadatak, djeca u razredu su bila mirna i poslušna. Ali taj red i mir nisu dugo trajali:

“Tad odjedared kao da je opet duh nemira i zlobe ušao u paziteljicu. Počela tući djecu sve od reda, te se roditelji pobunili, tužili Katicu učiteljici, učiteljicu ravnatelju i najposlije morala se paziteljica maknuti.” (ibid.: 19)

Učiteljica je odlučila potražiti savjet starije kolegice. Starija učiteljica savjetuje Mariji da malu Katicu fizički kazni:

“— Uzmite prut, mjesto što njim izjarugate stol i klupe, vi njoj isprašite leđa. S Katicom se na drugi način ne može na kraj, poznam je od lane i preklane.” (ibid.)

Marija je zgrožena savjetom svoje kolegice, zabranjeno je tući djecu. Ovdje vidimo razliku u razmišljanjima i pristupu odgoju mlađe i starije generacije nastavnika u ono vrijeme, iako u djelu nije navedena točna dob starije učiteljice, ona je mogla biti i neznajno starija od protagonistice Marije. U suvremenom odgoju djece fizičko zlostavljanje je zabranjeno i strogo kažnjivo. Nadalje, autorica opisuje incident s malom plahom Zlaticom. Katica je maloj Zlati probušila iglom uho:

“Učiteljici od muke i ljutine izbi znoj na čelu, zamagli joj se pred očima, ona više ne zna, šta radi, zamahne palicom i opali Katicu po plećima. Onda oprezno izvuče Zlatici iglu iz uha, opere vodom jedinu kap krvi, što je izbila i uze dijete miriti.” (ibid.: 20)

Poslije tog incidenta, mlada učiteljica se nikako ne može pomiriti s činjenicom da je udarila dijete. Ne može spavati, osjeća krivnju i strah:

“Marija je u sate, što dođoše iza te zgone, proživjela vijekove duševne patnje i moralnih muka. Samo da se nije djeteta dotakla, govoraše joj duša u plahom strahu, kad je u noći ležala bez sna i u glavi po stoti put prevrtala današnji prizor. Mašta joj stvarala najgroznije slike, što se daju zamisliti. Ako je Katicu zbilja ozlijedila, dijete će se razboljeti, ono može da se i na smrt razboli. Tražit će se uzrok njene bolesti.” (ibid.: 22)

Iščekuje sljedeći dan, nedjelju, nada se da će malu Katicu vidjeti u crkvi. Nakon što se Katica ne pojavi na nedjeljnoj misi, učiteljica još više pada u očaj. Spisateljica u ovome dijelu pripovijesti piše o teškom i zahtjevnom radu učiteljica i učitelja:

“Svako dijete nešto je drugo, svijet za se, drugo hoće, drugačije misli, iz njih neka ona stvori nešto jedinstvena, sve neka jedno te isto hoće, radi, misli. A ona sama još dijete, osamnaest godina, treba da upriliči ljude, a sama još nije gotov čovjek. I nitko ne pita, šta sve izbija iz onih osamdeset i šest glavica rad neznanja svoga, samo da ne moraju raditi, kako učiteljica hoće, koliko tu pored prirodene dobrote i blagosti ima zlobe i pakosti, koju mlada, neiskusna učiteljica neka svladava.” (ibid.)

Nadalje, učiteljica iščekuje ponedjeljak i susret s Katicom. Ona ne dolazi na nastavu, te učiteljica brizne u plač pred ostalim učenicima. Na kraju ove pripovijesti, Katica dolazi sa svojom majkom na nastavu, a majka zahvaljuje učiteljici na fizičkom kažnjavanju male Katice:

“— Došla sam, da vam zahvalim za šibe, što ste ih prekjučer dali mojoj Katici. Kazale su mi njene drugarice, kakva je bila u školi. Ah križ vam je to velik s njom. Zločesta je, ne možeš s njom na kraj izaći. Zato vas lijepo molim, kadgod što skrivi, vi je samo tucite, tucite, ne štedite...” (ibid.: 25)

Pripovijest završava bizarnim zaključkom; Mala Katica svojim problematičnim ponašanjem samo traži pažnju i ljubav odraslih, a umjesto pažnje i ljubavi, kao odgojnu mjeru dobiva batine (i kod kuće i u školi). Učiteljica na kraju pripovijesti ne uviđa svoju pogrešku i ne nalazi preveliku utjehu u riječima Katičine majke:

“Marija čuje samo ovu jednu riječ „tucite je!“ Nešto joj se dizalo spram glave. Ne, ne, ona ne može da ljubi to dijete, zbog kojega je dobila prvu sijedu kosu. U srcu joj se digne strahovit bijes, hoće da digne ruku, da se obori na dijete, na onaj nesmiljeni,

ugursuški smiješak, al ne može da se makne. Klone na stolicu i brižne u strašan, neutješljiv plač...” (ibid.)

Tema djevojačkog obrazovanja u pripovijetki je isprepletana s temom učiteljskog zvanja, koje je, suprotno potencijalnim čitateljskim očekivanjima, prikazano kao vrlo zahtjevno i iscrpljujuće, a u emocionalnom smislu nezadovoljavajuće. Djevojke su početkom dvadesetog stoljeća imale na izbor mali broj zanimanja koje je tadašnje društvo smatralo prikladnim za žene. Ovakav opis učiteljskog zvanja mogao bi samo obeshrabriti mlade djevojke da postanu samostalne i izaberu učiteljsko zvanje.

3.2.2. Tema djevojačkog čitanja

Adela Milčinović piše pripovijetku *Vežilja* u zbirci *Darovi našim djevojkama*. Kroz cijelo se djelo insinuira štetnost djevojačkog čitanja. Protagonistica djela je mlada vežilja Ivka koja na početku djela nestrpljivo iščekuje svoj šesnaesti rođendan:

“U očekivanju i slutnji došlo je i predvečerje njenog šesnaestog rođendana. Bilo joj, kao da se nalazi negdje na kraju ovoga svijeta, a sutra, kad se jutrom probudi, naći će se u nekom posve novom, bajnom i nepoznatom.” (Milčinović 1905.: 57)

Ivka je shvatila da se zapravo ništa nije promijenilo. Probudila se na svoj šesnaesti rođendan, a svijet oko nje je ostao isti. Majka je na njen rođendan razgovarala s njom, poklonila joj je komad platna kako bi Ivka mogla početi raditi, vesti rubeninu, te joj je rekla kako je ona sad odrasla djevojka i kako treba početi misliti o svojoj budućnosti:

“Gospođa Nakić bila je uvjerena, da ne treba svojoj kćerci „na pragu života ništa više reći. Djeca i onako dosta rano saznaju, što im ne treba znati . . .” (ibid.: 58)

Ovim citatom mogli bismo protumačiti da autorica insinuira pogrešku u odgoju Ivkine majke, gospođe Nakić. Ona je Ivki dala posao, ali nije s Ivkom razgovarala o udaji, koja je za društveni poredak u to vrijeme bila velika prekretnica i cilj u životu jedne žene. Ivka je maštala o muškarcima iz knjiga koje je čitala. Radila je danonoćno i razmišljala o proscima koji će uskoro doći. Ovdje se jasno raspoznaje da autorica želi ocrniti djevojačko čitanje:

“Oprema se sprema, dakle će i „on“ skoro doći. Gdje je „on“ sada, kako izgleda, a kako će biti, kad dođe po nju? ” Osam je dana bila zaljubljena u Ivu Kneževića iz „Kletve nevjere“. A kad je u potaji pročitala Šenoinu „Kletvu“, planula je svim žarom za Belizara i on je sada ispunjao cijelu njenu dušu. Trajalo je to dosta dugo. Kadgod bi čitala koju knjigu, našla bi sebi nova „zaručnika“, koji je za nju bio kao živ i s kojim se je ona u svojem maštanju razgovarala i milovala.” (ibid.)

Autorica piše kako se mlada Ivka više nije mogla zadovoljiti ni proscima iz knjiga. Sanjala je o savršenom muškarcu iz svoje mašte. Napokon, Ivki su se počeli javljati pravi prosoci. Prvi ju je prosac jako razočarao:

“Kad je došao prvi, Ivka se začuđeno pitala: zar bi to imao biti njezin „ideal“, njezina budućnost? Sitni, crvenokosi brijač, za koga se govorilo, da imade u glavi jednu dasku previše. Pa limar, pijanica i razbijač... Od srca se je nasmijala.” (ibid.: 59)

Prosac koji se najviše spominje u priči je stari činovnik. On je često prolazio kraj Ivkine kuće i gledao kroz prozor. Jednog je dana ušao u kuću. Pristojno se predstavio Ivkinoj majci, te je izrazio želju da bi češće dolazio da poblize upozna mladu gospođicu:

“Gospođa Nakić brzo je sračunala njegove dohotke, procijenila ga i pričinio joj se zгодan. S njegovom plaćom moći će lijepo živjeti, a i to je dobro, što više nije tako mlad. „Bit će mirniji“ pomislila je u sebi.” (ibid.)

Ivki je činovnikovo udvaranje bilo smiješno. Ona je slušala o njegovim soldačkom – štražmeštarskim anegdotama, u kojima je sve vrvjelo od junaštva. Ona nikad nije ni pomislila o udaji za tog čovjeka kojeg je nazvala „kinezer“, a bio je i jako ljubomoran kad bi Ivka pozdravila nekog drugog muškarca:

“Ako bi ju samo tko pozdravio ili prošao kraj kuće, predbacivao joj je i držao se, kao da je on već njezin muž ili gospodar, tako te je i sama gospođa Nakić uvidjela, da to nije muž za njezinu Ivku.” (ibid.: 59-60)

Nakon činovnika, javio se još jedan prosac kojeg je Ivka odbila, a nakon toga više se nisu javljali. Ona nije žalila za njima, smatrala je da je pametnije ne udavati se uopće. Nastavila je vesti i maštati o svom savršenom zaručniku. Život je ubrzo poskupio i Ivka je radila od zore do mraka:

“Oči joj stale slabiti. Često mora dići pogled s veziva, jer joj se stane magliti, titrati pred očima i onda ne vidi ni slova ni igle. Zbiva se to doduše rijetko, ali i to ju zabrinjava. A što će biti onda, ako ju vid ostavi, ako više ne bude mogla?” (ibid.: 60-61)

Nadalje, autorica opisuje sve teži život djevojke Ivke insinuirajući pogrešku u odluci da se ne uda i skrasi s muškarcem. Maštala je o djeci i braku:

“— Ona je žena — čija, ne zna (on je učitelj, posjednik, bilježnik — svejedno), — tek kuća im je na selu. Pred kućom je vrtić pun cvijeća, sama ga je zasadila, sama redila. U dvorištu kokodaču kokoši, kroz vrata od staje provirila „rumenka“, iz svinjca javio se bravčić, a oko nje u sobi stislo se par njenih sokolića; dvoje troje, četvero — sve jedno drugomu do ramena. I sve ih je ona okrstila imenom, zove ih, igra se s njima . . .” (ibid.: 61)

Prolaze dani i dođe zima. Ovdje je opisana još jedna epizoda iz Ivkine mašte, epizoda u kojoj ona zamišlja svoju djecu koja za Badnjak kite bor. Te se zime Ivka ozbiljno razboljela:

“Kašalj ju slomio. Odležala je par tjedana. Dulje nije mogla. Ona rpa veziva, što se bila nakupila, poruke mušterija, koje su se grozile ostaviti ju, ako do tada i tada ne svrši, istjeraše ju iz kreveta.” (ibid.: 62)

Na kraju pripovijetke Ivka već pomalo ostarjela i boležljiva samo radi i veze. Ona je nakon bolesti posve prestala maštati, one slike i epizode koje su joj ulijevale radost posve su nestale:

“Samo svaki dan, u stanovitu uru, prestane na čas raditi. Kuća joj je blizu kolodvora i dva put na dan prolaze putnici kraj njena prozora. Osjeća sasvim besvijesno kad će proći. Zabode iglu u platno, složi ruke u krilu, pa se zagleda na ulicu. Ruke su joj hladne i prozirne; po cijelom tijelu, u žilama ne miče se ni kaplja krvi. Čini joj se, da su joj noge od leda, a ptegnule se i zakopale duboko u zemlju kao korjenje stoljetna hrasta. „Umrta sam“, pomisli, „umrta, a sad ću da gledam kako prolazi život. Evo ga?!“ Vlak je dojurio. Prvi je vlakovođa s kožnatom torbom. On je uvijek prvi. Žuri se kući k ženi, djeci. A onda eto i drugih putnika. Muževi, žene, djeca s prtljagom i bez nje. Svi, svi se nekud žure. Idu, miču se.” (ibid.: 63)

Ivka je posve klonula duhom. Prošao joj je život, a svoje ideale nije ostvarila:

„Život je prošao. I opet se ne čuje ništa do zvuka igle, što se naglo provlači kroz napeto platno.” (ibid.)

Adela Milčinović u svojoj pripovijesti *Vezilja* zauzima posve paradoksalni pristup opisujući nesretnu sudbinu protagonistice Ivke, koja sama zarađuje za svoj život. U ovoj priči glavni je fokus na štetnosti ženskog čitanja, ali može se iščitati i negativan stav o ženskome radu. Autorica i sama radi i zarađuje, štoviše ima velika postignuća u svojoj karijeri:

“Milčinović, Adela, hrvatska književnica, publicistica i novinarka (Sisak, 14. XII. 1879 – New York, 18. VI. 1968). Završila Učiteljsku školu sestara milosrdnica u Zagrebu te pohađala tečaj iz povijesti umjetnosti u Hamburgu i predavanja na Višoj ženskoj školi u Leipzigu. Radila je u Narodnome vijeću u Zagrebu kao podtajnica Financijskog odsjeka i tajnica Narodnoga ženskog saveza. Borila se za ženska prava i zaštitu djece. Sudjelovala je na skupštini Međunarodne lige za žensko pravo glasa u Rimu (1923) i na Međunarodnoj skupštini za sprječavanje trgovine bijelim robljem u Grazu (1924). God. 1925. otišla je na Međunarodnu skupštinu Ženskoga saveza u Washington, a iste se godine nastanila u New Yorku te počela voditi ured Iseljeničkog izaslanstva. God. 1943. postala je lektorica i novinarka Ureda za ratne informacije, poslije Glasa Amerike, a u

hrvatskom tisku objavljivala je članke o hrvatskim iseljenicima. Pisala je crtice, novele, drame, književne kritike, pedagoške i feminističke članke.”¹

Nadalje, opisujući Ivkina maštanja o suprugu i djeci autorica idealizira obiteljski život. Svojim mladim čitateljicama predstavlja brak i majčinstvo kao jedini ispravni put u životu mlade žene. Prisutan je narativ zastrašivanja mladih djevojaka opasnostima života izvan braka, protagonistica Ivka stari sama, boji se starosti i bolesti jer se nema tko brinuti o njoj. Svi se navedeni problemi mogu javiti i ženama u braku, autorica u potpunosti prešućuje mogućnosti koje ne idu uz njen idealizirani narativ braka i majčinstva. Ivkin sanjarenje predstavljeno je kao produkt njenog čitanja romansi. Njeno neuspjelo samoostvarenje u ulozi supruge i majke pripisuje se ženskom čitanju romansi. Kao i kod Emme Bovary, Ivkin sanjarski dio ima tragičan završetak. Ivkini prosci i njihove mane predstavljeni su kao problem Ivkinog čitanja romansi, autorica implicira narativ u kojem su Ivkini kriteriji previsoki, ona bi trebala pristati na svakodnevicu i udati se za ružnog, njoj posve odbojnog muškarca ili za muškarca koji je opsesivno ljubomoran, ali dobro zarađuje. Autorica ove muške mane prezentira kao nešto marginalno, a Ivkina je krivica što nije mogla muškarcima zanemariti ove nedostatke i za kaznu ona ostari sama, bolesna i nemoćna.

3. 2. 3. Teme djevojačkog izgleda i tjelesnosti

Kako ruže cvatu

Pripovijetka *Kako ruže cvatu* priča je autora Milana Grlovića u zbirci *Darovi našim djevojkama*. U ovoj je priči prisutan niz imagera o djevojkama onoga doba. Sveprisutan je motiv ruže, odnosno pupoljka koji se koristi za metaforu djevojačkog izgleda i tjelesnosti, nadalje se tematizira i djevojačko obrazovanje i rad, a naposljetku naravno i neizbježna udaja i „sretan kraj“ za glavnu junakinju djela. Pripovijetka počinje kićenim opisom krajolika i prirode u kojem šecu glavna junakinja i njen prijatelj:

“Krasnog proljetnog jutra išetali smo u perivoj, što se stere na obronku zelenih brežuljaka. S prva u ravnici, okružen visokim jelama i omorikama, pomiješanim bijelim brezama, srebrolisnatim topolama, pa jasenima i krošnjatim lipama, 'stvara on na ulazu

¹ Milčinović, Adela. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 18. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40832>>.

livadicu kao sag od zelena baršuna, koji u polukrugu u lanac veže nisko uresno grmlje od bijela i tamno-ljubičasta jorgovana, ružičastih orlovih nokata, tamno-smeđih kalikantusa, žućkastog jasmína i raznobojnog gloga.” (Grlović 1905.: 87)

Glavna junakinja i njezin prijatelj uputili su se u šumu da bi joj on pokazao kako šuma živi i kako ruže cvatu. Protagonisti dolaze do Bogorodičinog kipa oko kojeg rastu ruže:

“...A bezbrojne ruže crvene i bijele, ružičaste i žute oko Bogorodičinog su kipa podigle svoje pupove u zrak, sve su zahvalno i marljivo težile u vis, otkuda im se je smiješio blaženi lik mira i skromne čistoće.” (ibid.: 88)

Protagonist glavnoj junakinji govori imena drveća i biljka, životinja, a ona ga ne sluša: “Ta tvoj je život sam još pupolj, još neprobuđena od sna šuma, nezapočeta pjesma, vrelo, koje si još nije probilo puta. Kakav li će biti taj tvoj život?” (ibid.: 89)

Autor koristi metaforu pupoljka kako bi opisao odrastanje protagonistice koja je još dijete. Nadalje, oni šeću šumom svakoga dana i zaustavljaju se kod Bogorodičinog kipa koji je okružen ružama, promatrajući kako ruže rastu i cvatu:

“Pupovi ruža od dana su do dana bivali jači, puniji i ljepši. Između zelenih zavoja ukazala se je šestog dana uska crvena crta, kao prvi još nesvijesni osmijeh djeteta.” (ibid.)

Pisac koristi metafore, te u opisima seksualizira odrastanje djevojaka:

“Sedmog je dana taj osmijeh bivao jedriji i slađi, osmog se je već osuo jačim rujem, a devetog naličili su ti pupovi crvenim djevojačkim usnama, koje žudi za vrućim i nježnim cjelivanjem. Bilo je tu i većih i manjih pupolja; neki su se već otvarali, a drugi kao da su još spavali na zelenom busu. No ti si zavoljela, osobito zavoljela jedan pupolj, koji je niknuo od prilike u visini tvoje glave, te si ga mogla dobro pomatrati. I kadgod bismo pristupili k njemu, bila si gotovo van sebe, kako te radovao njegov razvoj. „Ovo je moja ružica”, klicala si radosno, „gle, kako je puna i crvena, — a kako istom miriši!” (ibid. 89-90)

Desetog dana autor u kićenju i neprimjerenju metafori opisuje "događaj" u životu ruže. Cijeli se ovaj uvod u samu pripovijetku zapravo referira na djevojačku tjelesnost:

“Kad smo desetoga dana pristupili k ružičnom busu, tvoja je ružica pružila glavu u vis, a na njezinom čisto-rumenom lišću caklilo se kao o vratu mlade kraljice alem-biserje jutarnje rose. Obojica smo, i ti i ja, uskliknuli: ah! Pa onda taj dugoljasti, viti oblik, to svijetlo i sočno lišće i taj miris kao od zrele breskve ! Ti si ju u zanosu i hitnji poljubila, pri čem joj je pala s glave njezina alem-kruna. Zar je i u tom nedužnom cjelovu bila

kakova krivnja? Ne, nije bila krivnja, al nezaslužena požuda, događaj u životu ružice . . .” (ibid.: 90)

Nadalje, nakon ovog kićenog uvoda čitatelj upoznaje protagonisticu Macu, djevojčicu koja je krenula u školu. Pisac opisuje Macin izgled:

“Maca bijaše čudno dijete, ne kao druga djeca, već posve drugačija, posve neobična. Tjelesno razvita i preko mjere za svoju dobu, visoka i krepka, zaostajala je duševno za drugaricama svoje dobe vidno. Njezino se je mišljenje počelo sporo razvijati, ako- prem je za stanovite stvari rano pokazivala sklonosti, dapače i oštroumnosti.” (ibid.: 91)

Maca je znala upamtiti svaku melodiju nakon prvog slušanja, čak je znala i izvoditi melodije na maloj harmonici, ali nije uspjela zapamtiti stihove. Pisac svojim čitateljicama i čitateljima naslućuje Macin talent za glazbenu izobrazbu koji će kasnije u pripovijesti biti glavnim izvorom prihoda za protagonisticu. Macu su svi voljeli u školi, zato što je bila lijepa. U cijeloj se priči proteže tjelesnost i fizički izgled čak i kad se pripovijeda o Macinim talentima.

“Istina je, ona se je teško priučala na zapt i red, pa je radro ga i teško trpjela. Kad joj ne bi išle u glavu one računske zagonetke ili geometrijske zasade ili slovnička pravila, znala bi neustrpljivo uskliknuti : „Kakva je to glava, koja ne pojmi !” (ibid.: 93)

U ovom dijelu priče doznajemo da Maci ne idu najbolje predmeti poput matematike ili geometrije. Milan Grlović drži se ustaljenih imagera o djevojačkim predispozicijama za pojedina zanimanja, poput pjevanja ili sviranja, on zapravo svojim mladim čitateljicama ne nudi ništa novo ili drugačije, izvan tadašnjih očekivanja.

“Naprotiv lako je i s interesom učila vjeronauk, biblijsku povijest, zemljopis i prirodopis. Nagrade i kazne nisu se osobito dojimale njezine duše; tko bi ju htio upokoriti i predobiti, trebao bi se samo ražaliti, onda je postala meka ko vosak. Svaki bi ju plač ganuo na plač.” (ibid.)

Nadalje doznajemo da je Maca pronašla svoj poziv, otkrila svoj umjetnički talent i potpuno se posvetila guslanju. Deset godina kasnije, njen ju je učitelj pripremao za veliku karijeru i njena ju je upornost odvela u Prag, gdje je sa majstorom Ševičkom usavršavala svoj talent.

“Nije tada u cijelom Pragu bilo ni ljepše ni interesantnije djevojke od te učenice Ševčikove. Vita ko jela, crnokosa i crnooka, tamno zagasite puti, bila je nalik na paomu s istoka, na arapski san, koj leti s istoka na zapad, a koga dirne, toga i omamljuje. Svu krasotu njezina tijela još bi uvećavala i njezina jednostavnost i prostodušnost. Što god bi na sebe metnula, sve bi joj dobro pristajalo, al najviše bi ju resio njezin srdačni način općenja s ljudima.” (ibid.: 96)

Grlović usprkos Macinom talentu i velikoj ambiciji da postane vrsna glazbenica ponovo stavlja u prvi plan njenu tjelesnost. Ovi se opisi Macine ljepote protežu kroz cijelo djelo, pridajući previše pozornosti djevojačkoj ljepoti. Zsigurno, da je u prvom planu muški protagonist, ovakvi bi se opisi tjelesnosti u gotovo svakom drugom retku smatrali nepotrebnim. Pisac svojim čitateljicama u prvi plan stavlja važnost fizičkog izgleda čak i kad se opisuju djevojačke ambicije, talent i rad, pridaje se važnost djevojačkom izgledu.

Nadalje, Maca se svojim radom i ustrajnošću uspije istaknuti na glazbenoj sceni.

“U zaključnoj javnoj produkciji sabralo se je majstora prvoga reda, koji su joj svi čestitali, a obasulo ju ponudama na sve strane svijeta. No Maca se je zavjerila, da će prvi svoj korak u javnost, prvi svoj koncert prirediti u svom Zagrebu, kamo ju je i sam prof. Ševčik glavom otpratio.” (ibid.)

U ovome dijelu pripovijesti saznajemo nešto više o Macinom karakteru, Maca pokazuje svoj patriotizam željom da se njen debitantski koncert održi u Zagrebu.

“Na programu bijahu: Lisinski, Beethoven, Dvoržak, Vieuxtemps, Čajkovsky. Kazalište bijaše tako puno kao nikad poslije Trnine, a u ložama i parketu sjedila je elita hrvatskih umjetnika i književnika, dostojanstvenika i imućnika, koji su svi došli, da s oduševljenjem jednodušno pozdrave mladu umjetnicu, svoju zemljakinju.” (ibid.)

Domaća publika u Zagrebu bila je oduševljena Macinim guslanjem. Svi su joj bacali cvijeće na pozornicu, a hrvatske novine su drugi dan pisale o njoj.

“Prvi put je nestalo hrvatske zavisti i nesloge, i ona se je poklonila pred melodijom duše, koju je Bog poslao s neba, da utješi i omekša ljudska srca, ta srca, tvrđa od kamena!” (ibid.: 97)

Glavna je junakinja nakon tog koncerta osvojila cijeli svijet, postala je međunarodna zvijezda. Kamo god bi došla uživala bi veliku slavu. U ovome dijelu pripovijetke čitatelj može upoznati Macin karakter, naime, ona je u svijetu čeznula za svojim domom, za svojim malim selom.

“Vrativši se Maca nakon tri godine s majkom u svoj stari dom u Hrvatsku, došla je tako tiho, da za to nitko nije ni znao ni slutio. Ne u Zagreb, gdje bi ju salijetavali, pošla je na selo, u tihu zabit, gdje se je rodila i sprovela prve godine, da okrijepi tielo i dušu odmorom.” (ibid.)

Nadalje, nakon povratka u svoje rodno selo, čitatelj doznaje da je Macina prva ljubav bila siromašan dječak Ivo, sin jedinac učiteljeve udovice.

“...Za tim udari poznatom stazom u šumu k bistrom vrelu, gdje je mnogo put s Ivom skakutala. Nije Maca bila ni najmanje sentimentalna ili nesretna, ali je ipak osjećala, da

joj nešto manjka. Što? Toga nije ni sama znala. Neko neopisivo čeznuće obuze joj dušu. Za čim je čeznula ona, koja je sve imala, za čim čeznu mlade duše?” (ibid.: 99)

Glavna junakinja izgradila je veliku karijeru, ali ovdje pisac daje naslutiti svojim čitateljicama kako Maci nedostaje muškarac. Imagem djevojaštva početkom dvadesetog stoljeća sadrži udaju kao neizbježan i najvažniji čin u životu žene, a ako do nje ne dođe, djevojka je nesretna i neispunjena, gotovo osuđena na život u patnji, čitateljice su takav primjer mogle upoznati u spomenutoj *Vezilji* autorice Adele Milčinović.

Nadalje, pisac opisuje Ivu, bio je on uzoran mladić, završio je naobrazbu i spremao se za odvjetničku i političku karijeru. Ostvario se i kao pjesnik koji satirički i vješto opisuje suvremeno doba. Maca i Ivo su se udaljili jedno od drugog, nisu više bili djeca, svatko je pošao putem svoga obrazovanja:

“Samo jednom vidjela je Maca Ivu kao mladog pravnika na domaku svojih nauka. Došao je samo na dva dana u svoje tiho gnijezdo, da posjeti majku. Naravno, da je posjetio i Macin dom. Bio je on tada krasan momak, plavokos, s brčićima, lijepa i ponosita držanja, pristojno odjeven, — a ona poput ruže, koja će tek procvasti.” (ibid.: 100)

U to se vrijeme u hrvatskome društvu vodila rasprava o hrvatskoj književnosti, treba li književnost biti posve slobodna ili treba biti podložna zakonima. Ivo je napisao knjigu o toj temi:

“Ja ljubim slobodu i ljubim domovinu, ja vjerujem u sve što je lijepo, a zato i u vječni sklad, koji se ravna po zakonima cijeloga svemira. Sloboda jest potvrda vjere, jer i onaj vjeruje, koji veli, da u ništa ne vjeruje. I to je vjera. Individualno ima ona svoje granice i uzaludno je svako otimanje. Čovjek je sin zemlje i on se pokorava svakog dana, da, svakog časa istim onim zakonima, koji ravnaju njezinu sudbinu.” (ibid.: 101)

Maca je pročitala Ivinu knjigu te mu je odlučila poslati pismo u kojem hvali Ivin rad, te donirati novac za društvo hrvatskih književnika.

“Tri mjeseca iza toga vjenčala se je Maca s Ivom u istoj onoj seoskoj crkvi, gdje su nekoć kršteni i kao djeca zajedno slušali prve molitve i pjevali prve pjesme.” (ibid.: 103)

Na kraju pripovijetke ponovno se spominje motiv Bogorodičina kipa i ruže, protagonistica se udaje za Ivu i s time pisac završava ovu pripovijetku. Imagem udaje kao vrhunac djevojačkog života koristi se kao sretni kraj.

Makov cvijetak

Pripovijetka *Makov cvijetak* autora Zvonimira pl. Vukelića koji piše pod pseudonimom Zyr Xapula zadnje je po redu djelo u zbirci *Darovi našim djevojkama* iz 1905. godine. Ova je priča poprilično problematična sadržajem, opisuje odraslog muškarca, pisca koji se zaljubljuje u trinaestogodišnju djevojčicu. Primjerom iz ovog djela možemo uočiti seksualizaciju djevojaka početkom 20. stoljeća u hrvatskoj književnosti. Djelo nam daje na uvid i mnoge aspekte života tadašnjih djevojaka. Priča počinje opisom protagonistice Klarice:

“Poznajete li malu Klaricu? Kako ne, ono malo, vragoljasto, pustopašno, živo, nemirno djevojče? Onu curicu crvenih, reći bi užarenih lica, crvenih poput makova cvijetka, a hitru poput malih munja, koje sijevaju iz njezinih očiju. Svaki ćete je dan vidjeti, kako u jutro ispane na vrata svoje kuće, u jednoj ruci noseći knjige mudrice, a u drugoj rukavice, kojima zamahuje oko sebe, a pri tom ili pjevucka koju veselu arijicu ili svaki čas stane, pa se ogledne za sobom. Bog zna, za što se ta mala ogledava! I tako ide u školu.” (Xapula 1905.: 141)

Nadalje, u djelu se opisuje upoznavanje pripovjedača s Klaricom. On je po profesiji pisac. Autor odmah na početku pripovijetke čitateljicama i čitateljima daje do znanja da je glavni lik stariji od Klarice, glavni je lik, pisac, odrasli muškarac:

“Bio je to onaj lijepi dan popodne, kad ne samo djeca, što idu u školu, već i mi odrasli, mi veliki, što smo već davno izašli iz škola, koje su ograničene na sate, na klupe, na školsko zvonce i na knjige, već koji smo u velikoj školi, što se zove škola života, gdje nema sati, a ima godinica; gdje nema klupa, a ima briga ; gdje nema školskog zvonca, a ima onaj vječni glas, koji nas sjeća gospe smrti i gdje napokon nema knjiga od listova, stisnutih u korice, već gdje je sav život i priroda i svijet i mi - jedna velika, velika knjiga, iz koje se daje toliko naučiti dobra i zla, više nego ga je bilo na drvetu spoznanja u raj u zemaljskom - te subote dakle po podne, kad se djeca i mi veliki, mi velika djeca, veselimo nedjelji, danu igre, zabave i slobode, upoznao sam malu Klaricu.” (ibid.: 142)

Klarica je došla piscu u njegov dom, nepozvana, kako bi joj on napisao domaću zadaću, sastavak na temu – Kad u svibnju kiša pada. Zanimljiv je Klaričin i piščev dijalog, ona govori kako su ona i njene prijateljice stare puce, prerasle su igranje s lutkama. Ovdje doznajemo i Klaričinu dob:

“— Vi pisci morate sve znati. Da, moj rođendan je bio. Prekjučer mi je bilo baš trinaest godina. Danas mi je već dva dana više. Jest, jest, već smo mi stare puce, još jedno ili dva ljeta, pa ćemo biti stare frajle . . . Ali, to sam vam htjela reći : na moj je rođendan bila Elza kod mene, donijela mi je veliki buket, o, veći nego što je ovaj vaš na stolu i čestitala mi je. Cijelu mi je pjesmu deklamovala. Onda smo popodne pili kod mene

čokoladu s malim kiflima, pak smo kupili sladoleda, bonbona i indianera. Da, onda smo izvadili moju veliku lutku iz škatulje, koja je pet godina počivala, to jest ona je bila na putovanju, na Luftveranderungu — to se zna. Hm, lutke! ... ote mi se gledajući tu malu lutkicu pred sobom, što je govorila ko vrtuljak, nikad ne prestajući ni ne puštajući daha priči svog malog veselog života. — Ah, da znate, što smo mi sve doživjeli s tom velikom lutkom. Bože, Bože, kako čovjek može biti tako djetinjast, kako smo mi bili!” (ibid.: 143-144)

Pisac Klarici pri tom susretu daje nadimak makov cvijetak. Nakon susreta pisac razmišlja o Klarici, ali u potpunosti zaboravi na njenu domaću zadaću. Za deset dana stiže mu poruka od Klarice:

“Vi pisci ste najgori ljudi na svijetu. Zadaću sam sam sama napisala. Ja se srdim na vas. Makov cvijetak.”

Nadalje, Klarica se srdila na pisca. On je to teško podnosio, bilo mu je žao:

“Da dođe ona k meni, ja bih joj napisao — ne jednu zadaću, već deset, stotinu domaćih zadaća bih joj napisao. Imala bi ih za tri godine. A ipak, ona više ne mari za mene.” (ibid.: 147)

Klarica se ljutila na pisca cijelo ljeto, tek je u kolovozu poslala piscu pismo – pozivnicu, pozvala ga je na proslavu svog imendana u Leptirovac na selo. Ovaj je poziv pisca jako razveselio. Pisac kupuje mnogo darova za Klaricu i njene prijateljice te odlazi na proslavu imendana:

“Moje male čitateljice, koje nisu bile s nama u Leptirovcu, već koje požudno čitaju ovu pripovijest, i same sebi mogu zamisliti, kakav je nastao halo, kad se otvorio moj „Reisekorb“, a iz njega stali izlaziti darovi. No, da su tek sve čitateljice ove knjige bile u Leptirovcu — kakav bi to bio prizor! Cijela borba djevojčica!” (ibid.: 151)

Pisac u Leptirovcu drži kićeni govor prije večere. Nakon večere se pleše kolo. Pripovijetka je u ovome dijelu puna seksualnih konotacija. Nakon Klaričinog imendana pisac sjedi u svojoj radnoj sobi i promatra prirodu gledajući kroz prozor. Dolazi mu mala Klarica:

“Taj „netko“ bila je — Klarica, ono malo djevojčice crvenih, užarenih lica poput makova cvijetka, a lijepo i veselo, veselo i živo, živo i prpošno... A gle, danas nije to djevojčice ni veselo ni živo ni prpošno. U oku mu je nešto tako tužno. Suza?” (ibid.: 154)

Klarica je tužna, plače, govori piscu da odlazi živjeti kod tete u Njemačku. On joj za rastanak ispuni spomenar. Na kraju pripovijetke pisac potvrđuje insinuacije u djelu, on se stvarno zaljubio u malu Klaricu:

“Zar u istinu tu malu djevojčicu — ljubim?” (ibid.: 157)

Čitajući djelo postavlja se pitanje je li pripovjedačevo pokroviteljstvo prema maloj Klarici samo čin brižnog čovjeka prema djetetu ili je njegovo ponašanje prema njoj neprimjereno. Razvoj erotskog interesa pripovjedača prema Klarici nije toliko očit čitatelju, tek na kraju ove pripovijetke autor zadnjom rečenicom čitatelju jasno daje do znanja da je pripovjedačevo pokroviteljstvo potaknuto neprimjerenim seksualnim interesom prema adolescentici.

3.3. Djevojački svijet

Zbirku *Djevojački svijet* priredio je Stjepan Radić kompilirajući različite izvore iz suvremene češke literature namijenjene djevojkama. Zbirka je objavljena 1902. godine. Uvod je napisao sam Radić pod naslovnim *Kulturni rad češke obrazovane žene*. U uvodu Radić piše o kulturnom napretku kao o višem stupnju civilizacije jednog naroda. Kao bitan zalog razvoja nekog naroda navodi važnost kulturne i obrazovane žene:

“Mnogo je već i debelih knjiga napisano o tom, je li žena tako kulturna, kao mužkarac, i može li u obće biti cijeli čovjek. Mislim, da će biti najrazboritije, da u toj stvari pitamo svoju savjest i svoje iskustvo. Tko nam je usadio neizkorenivu klicu poštenja, tko je u nama probudio, a možda i razvioneodoljivo čuvstvo dobrote? Držim, da će nas većina pri tom pomisliti na svoju majku.” (Radić 1902.: VII)

Radić kao prvu i najbitniju ulogu u razvoju društva navodi ulogu majke. Nadalje, piše o važnosti obrazovanja seljaka, o razlikama između pojma civiliziranosti i pojma učenosti i kulture, te navodi kako nema napretka bez dobro uređenog društva. Glavne osobine ljudi u dobro uređenom društvu su, prema Radiću, poštenje i dobrotu, bez toga nema civilizacije:

“Prema tomu je u istinu kulturni čovjek svatko, komu je njegova inteligencija u skladu s celim unutrašnjim i vanjskim životom, s osjećajima srca, s čitavim fizičkim i umnim radom. A neprieporna je istina, da je baš žena prava kulturna stanica, koja je u narodnom organizmu ono, što su u našem tielu biela krvna tjelešca, što nas najviše čuvaju od opasne zaraze. I eto, o takvim “bielim tjelešcima” u organizmu bratskoga češkoga naroda naumih govoriti u uvodu knjizi, kojoj je namijenjena zadaća, da od mladih sviestnih Hrvatica pripomogne stvoriti prave hrvatske kulturne žene.” (ibid.: VIII)

Nadalje, Radić piše o važnosti društveno ravnopravnog hrvatskog seljaka i o njegovom obrazovanju, te o zabludama i razlikama između seljaka i gospode, o razdvojenosti hrvatskoga društva. Smanjenju tog razdora u društvu mogu pridonijeti žene:

“U češkom društvu toj kobnoj zabludi nema ni traga, i to nije možda zato, što je u Češkoj svatko gospodin (pan) prema češkoj narodnoj poslovice: “Ja pan, ti pan”, nego zato, što se već od prvih godina češkoga preporoda pojavila čitava četa obrazovanih žena, koje su se, kako ćemo skoro čuti, ne samo toplinom osjećaja čitavoga svoga bića zanele za seljački svoj češki narod, nego i svojim kulturnim radom upravo onako prigrlile seljačke žene, kako je zdrava češka politika okupila seljačke muževe.” (ibid.: IX)

Na kraju uvoda, Radić hvali češki narodni napredak i navodi kako bi Česi trebali biti uzor ostalim slavenskim narodima. Slijedi poglavlje *Dvie zvezde predhodnice češkoga naroda* u kojem Radić opisuje život i rad dvije češke spisateljice, Božene Nemcove i Karoline Svetle, prethodnice ženskog pokreta u Češkoj. Opisuje ženska društva i listove te ženske škole u kojima su mlade Čehinje učile o glazbi, šivanju, kuhanju i književnosti. Radić djelomično podržava žensku emancipaciju, ali smatra da ženska emancipacija mora imati svoje granice i ograničenja te on kritizira muškarce koji podržavaju žensku emancipaciju:

“Sve te listove izpunjuju – i te dobro, a često i izvrsno – gotovo same žene, te je i to dokaz vanredne inteligencije i neobične radinosti obrazovanih Čehinja. Ima dakako primjera, da i mužkarci “pomažu”, ali takva pomoć, koliko znam, obično malo vriedi, jer mužkarci, koji su pod svaku cenu za emancipaciju, obično žensku emancipaciju shvaćaju kao nehaj (ili dapače očito neprijateljstvo) za svako određeno vjerovanje (pozitivnu religiju) i za obiteljske ženske dužnosti. Takvi emancipatori hoteći ženu osloboditi iz “robtva mužkoga” gledaju, da je učine mužkarom, t.j. da je oduče ženskih vrlina, a nauče mužkim griesima. Za pravi napredak to su najpogibeljniji, premda su obično i najnesretniji i najjednostranije obrazovani ljudi.” (ibid.: XXXVI)

Radićev odbojni stav prema potpunoj ženskoj emancipaciji vidi se i u poglavlju *Eliška Krasnohorska i “žensko pitanje”* u kojem on dijeli ženska i muška zanimanja te piše kako ženama nije mjesto u medicini:

“Krasnohorska je napela sve svoje sile, po stotinama svojih pisama svim ženskim udrugama u Češkoj izazvala toliko peticija na bečko ministarstvo, te je ono na koncu dopustilo, da i djevojke mogu polaziti češko sveučilište. Danas već ima nekoliko doktorica češkoga sveučilišta, i to su gotovo sve doktorice filozofije, a po svom zvanju profesorice, te se i u tom vidi, kako se češka inteligentna žena ne povodi sliepo za modom moderne emancipacije, koja djevojčce vodi ravno na medicinski fakultet k lešinama.” (ibid.: XXXIX)

Nadalje, Radić piše o književnom radu čeških žena, o Sofiji Podlipskoj, o sestrama Sokolovima i drugima. On piše kratke biografske crtice u kojima hvali njihova postignuća. U

drugom dijelu knjige nalazi se *Djevojački sviet*, zbirka pripovijedaka, prijevoda s češkog jezika, koje Radić smatra prikladnima za djevojačko čitanje.

Zar znamo samo plesati

Pripovijetku *Zar znamo samo plesati* napisala je Bogoslava Sokolova. Priča ima domoljubnu tematiku, započinje dijalogom gospodične Marinko, osamnaestogodišnje kćeri gospodina doktora Filipa, i posjetitelja gospodina Barte. Barto dolazi u doktorov dom oprostiti se s gospodičnom Marinko, on sutra odlazi u Prag na daljnje školovanje. Gospodična Marinko ljuti se na Bartu, zato što je čula od prijateljice da su gospoda ružno pričala o mladim damama, propitkivali su njihov doprinos domovini, insinuirajući da djevojke znaju samo dobro plesati:

“— Vi niste rekli! A što ste rekli? Branili ste nas? Niste nas branili. I vi ste se smijali.

Ja sam već dobro popitala.

— No da, možda sam se smijao, ali to se ipak nije ticalo vas dviju. Ta nisu sve djevojke, kao vi i gospodična Rychlikova!

— Ima ih boljih! Sjetite se samo Agneze Juppove!

— Dakako, i ona je svjestna Češkinja. Ali nisu sve djevojke, kao vi i gospodična Rychlikova i Juppova!

...Ima ih mnogo više. Ne biste ih tako lako imenovali. A sve su na igranci plesale i za narod radile. I to se samo tako govori, a naša se dobra volja ne cieni. Činimo, što možemo. I neprestance nam se rugate! Da sam muško! Da neprestance hodim u školu, i ja bih znala bolje govoriti i bolje raditi! Po svoj prilici ne bih pušila, ne bi me bilo do noći po gostionicama i ne bih vazda namigivala gospodičnama, kako to rade mudri mužkarci!” (Sokolova 1902.: 4-5)

Gospodična Marinko kritizira muškarce, njihov odnos prema djevojkama. Nju pogađa što su muškarci propitkivali rodoljublje djevojaka, ovaj je motiv ljubavi prema narodu sveprisutan u zbirci. Barto joj govori kako žene premalo znaju o povijesti češkoga naroda:

“U mnogom istinu govorite, gospodično Marinko. Ali na našim damama ipak se dosta ne vidi, sudjeluju li kod tih priprema iz iskrenoga rodoljublja, ili samo zato, da se pred svietom pokažu. Vidite, kad smo priredjivali naučanja, bijaše gotovo sve prazno. A to je pogreška. Naše žene, a osobito naše djevojke imale bi biti u istinu prodahnute rodoljubnom sviešću, narodnom vatrom, da tako kažem; trebale bi da znadu povjest našega naroda, trebale bi na narod misliti i sjećati ga se onako, kako se sjećaju nekoga, koga jako, jako vole...” (ibid.: 6)

Nadalje, gospodična Marinko govori Barti kako će se djevojke sastajati jednom tjedno i učiti o češkoj povijesti. On odlazi u Prag te za dva tjedna protagonistica dobiva pismo od gospodina Barte. U pismu Barta joj piše o tome kako marljivo uči i kako ima puno posla u komisiji Sjeverno-češkoga Saveza. Novaca je svuda malo, ali Savez radi sve kako bi ugroženim češkim manjinama pomogao. Savez u planu ima osnovati češke knjižnice, sokolovne, besjede, da ojačaju češki narod i narodnu svijest. Dolazi Božić, a Savez jedva ima novaca za darivati siromašnu češku djecu u ugroženim krajevima:

“Mole nas za pomoć iz dvjesta občina. Viećalo se tu medju ostalim i o tom, da bi se sve igrajući uredilo, kad bi svaki češki grad, ili nekoliko manjih občina zajedno prijateljski preuzelo brigu za jednu češku manjinu, a za božićne darove mogle bi se pobrinuti gospoje toga grada. I tada se začuo glas, koji je malo držao do rodoljublja naših žena. Ali taj put sam ih branio, gospodično Marinko. A branili su ih i drugi. Rekoh i to, da bi naše djevojke rado radile, kad bi im se kazalo, što imadu činiti. Pri tom dodjoste mi na misao vi, gospodično Marinko, i naš posljednji razgovor. Često ga se sjećam. A sad istom dolazim na glavni uzrok svoga pisma. Molim vas, pobrinite se s ostalim našim djevojkama, da k Božiću nadarite siromašnu dječicu jedne naše češke manjine...” (ibid.: 9)

Tako je gospodična Marinko, s ostalim djevojkama, organizirala pravu humanitarnu akciju darivanja siromašne češke djece iz ugroženih krajeva. Djevojke su napisale proglas građanima, prepun domoljubnih motiva:

“Dokažimo činom, da smo Česi! Pobrinite se, da k Božiću nadarite siromašnu djecu u Stradonju! Ima ih do stotine. Budite darežljivi, najdarežljiviji! Novci, odjeća, rublje, obuća, rubci, kapice, latak za odijela, rukavice, poučne i zabavne knjige, školske potrebe, igračke, pecivo, sladkiši, voće – sve je zgodno za božićni darak...” (ibid.: 15)

Nadalje, građani Lubica pridružili su se dobrotvornoj akciji. Proglas je bio uspješan, u svakoj kući ljudi su djevojkama obećali pomoći koliko su mogli. U siromašnijim obiteljima također se osjetila ljubav prema češkome narodu:

“— Ni nikakove jabučice? - progovori Agneza Juppova.

— Jabuka? Takovu bedastoću?

— Ali dobro bi to bilo! A kad biste nam ih poslali pet, bit ćemo vesele. A vi ćete se o Božiću moći sjetiti, da ste takodjer nešto poslali u Stradonj.

— Ali, gospodjice, kad mislite, da bi to bilo dosta, mi ćemo vam poslati, ali ne pet; naš Vašek će Vam ih donesti cielu košaru. Dobivamo ih iz Lhote od jednoga gazde — ja tamo idem na rad – i tako ćemo to podieliti s tima Stradonjcima.” (ibid.: 19)

Siromaštvo te razlike između bogatih i siromašnih sveprisutan je motiv u cijeloj zbirci *Djevojački sviet*, svaka pripovijetka ima za glavnu temu ljubav prema češkome narodu ili tematiku siromaštva, najčešće odnosa bogatih i siromašnih.

Tako su djevojke iz Lubica prikupile razne poklone za siromašnu češku djecu iz Stradonja:

“Kad djevojke poizbrojiše košuljice, suknjice, hlačice, čarape, pregače, ogrtače i sve drugo, kad izmjeriše latak za odjeću, vidješe da će moći obući svu siromašnu stradonjsku djecu od glave do pete. Osim toga svako će diete dobiti sve sprave za pisanje, knjigu i igračku. Knjige i igračke, koje preostanu, razdat će se ostaloj djeci. Kako da ne bude veselo u društvu, komu je stvar tako dobro uspjela! Smiehom i šalom sve se neprestance orilo među djevojkama. Ništa im ne bijaše teško, nigdje nikakove zlovolje, nikakove svadje.” (ibid.: 23)

Nadalje, na kraju pripovijetke djevojke ipak odluče otići na novogodišnji ples koji su organizirali muškarci. Na plesu su bili i gosti iz Stradonja, predsjednik stradonjske zanatlijske udruge, tamošnji učitelj i liječnik. Osjetilo se zajedništvo češkoga naroda. Svi su imali riječi hvale za lubičku mladež, posebno za djevojke koje su organizirale i prikupile bogate darove za njihove siromašne građane. Ugovorili su se i mnogi daljnji poslovi za pomoć stradonjskih čeha, zajam od lubičke štedionice, izgradnja stanova za Čehe kojima Nijemci otkazuju stanove:

“I gle, lubičke žene i djevojke nimalo ne smetahu u tim ozbiljnim časovima. Božićnim svojim radom, svojim razumievanjem i živim čuvstvom biše pokrštene, te postaje u redovima mužkaraca pomagačima, koji uvijek dobro dolažahu, jer bijahu jednako vriedni u redovima, gdje zavlada nepokolebiva namjera, da se upotrebe sva sredstva na obranu narodne časti.” (ibid.: 31)

Autorica Bogoslava Sokolova opisuje zajedništvo Čeha, muškarci i žene zajedno rade za isti cilj. Zaključak u kojem su se žene prvo morale dokazati muškarcima da su sposobne same organizirati humanitarnu akciju i dokazati se da im je jednako stalo do češkog naroda, kako bi ih muškarci shvatili ozbiljno, samo dokazuje loš položaj žene u društvu početkom dvadesetoga stoljeća. Pripovijetka završava romansom između gospodične Marinko i gospodina Barte:

“— Dajte mi na to ruku, gospodično Marinko! Podade mu je srdačno, a oni se zagledaše pogledom tako dubokim i iskrenim, da ga nikad više nisu zaboravili.” (ibid.: 32)

Nadalje, u pripovijetkama prevedenih s češkoga jezika koje Stjepan Radić smatra pogodnim za djevojačko čitanje dva su glavna motiva: motiv rodoljublja češkoga naroda i motiv razlika između siromašnih i bogatih ljudi.

Radi savršene toilette

U pripovijetci *Radi savršene toilette* glavni je motiv baš nesrazmjer između bogatih i siromašnih. Autorica Gabriela Preissova u svojoj crtici tematizira djevojačku taštinu, razmaženost i nedostatak suosjećanja.

Pripovijetka započinje opisom gospodične Ize i njene majke gospođe upraviteljeve, točnije Iza isprobava svoju haljinu za bal koji će se održati za nekoliko dana:

“Gospodja upraviteljeva sklopi u oduševljenju ruke. Bilo je u istinu radostno pogledati na tu sjajnu krasotu i mladost. Kako je lako bilo pogoditi, da će se njezinu miljenčetu u hrazovskom kasinu na plesu diviti, da će je začarani poklonici oblietati i kako će se dvoranom šaputati, da je ona među svima prva, da je kraljica i bićem svojim i toiletom...” (Preissova 1902.: 109)

Nadalje, gospodična Iza bila je zadovoljna svojim kostimom ljubice, ali onda joj pokvari raspoloženje bijela lepeza koja ne ide uz ostatak ljubičasto, krem haljine:

“— Ali, Izice, to je malenkost, to nitko ne će ni opaziti, — mirila ju mamica —
— Ali ja hoću da izgledam, kako se pristoji, i radije nikamo ne idem, — zasuzi Iza. —
Odmah, kad kupismo latak za haljinu, govorila sam, da moja lepeza k njemu ne pristaje; ali ti se, mamice, vazda izvlačiš, pa si rekla, da će se to u večer izgladiti. Sad vidiš, da to stoji baš kao krpa; sva će toiletta biti tim pokvarena....” (ibid.: 110)

Budući da je već bilo pet sati poslijepodne, a konji su poslani u šumu po drva, bilo je kasno pisati u Beč zamolbu da pošalju novu lepezu. Iza je plakala i bila je ljuta na majku, te njoj padne na um ideja kako bi se moglo brzojaviti poštom u Beč da hitno pošalju odgovarajuću lepezu, te bi poslali Jelisavu, kravaričinu kći, da trči do pošte kako bi na vrijeme poslali brzojav, a vani je bilo veliko nevrijeme:

“— No, pokušati bi se to moglo, — odluči sada gospodja upraviteljeva, — daj Bože, ja bih ti stalno tu radost željela.... Napiši si sama odmah brzojav na Fichtnera po svojoj volji, da me poslije opet čim ne koriš... I već se gospodja upraviteljeva mladjahno zatrčala niza stube, da učini po volji razmaženomu ljubimčetu, da dade pozvati Jelisavu. Čim je otvorila vrata, zahuči u peći silan vihar; bila je danas jedna onakva kruta zimska večer, kad je čovjeku, kako se kaže, žao psa iztjerati napolje.” (ibid.: 111)

Iza je napisala brzojav, te je obećala malenoj Jelisavi nagradu ako stigne na vrijeme do pošte poslati brzojav:

“Na, samo trči koliko možeš, do Hrazova na poštu i predaj tamo taj brzojav. Ako stigneš, ako junački potrčiš, dobit ćeš od mene deseticu, a naći ću ti i liepih krpica za lutkicu.” (ibid.: 112)

Jelisava je bila još mala, jedanaestogodišnja kći kravarice, vrlo slabašna djevojčica, koja je na nogama nosila prevelike opanke.

“Kad joj gospodjica obećaše deseticu i krpice za lutčicu, zasjaše joj se makove oči veselom nadom.” (ibid.: 113)

Gospođa upraviteljeva prigovorila je Jelisavi kako je slabo odjevena, a vani je nevrijeme te joj je rekla da pričekaj samo da nađe stari kockasti plaid, da stavi na sebe:

“— Bože, mamice, opet će te je pol sata zadržavati, – zavapi gospodična Iza, – da već za stalno zakasni...” (ibid.)

Mala Jelisava je krenula trčati po velikom neveremenu kako bi stigla na vrijeme do hrazovske pošte. Autorica opisuje i Izinog oca:

“Za čas udje u sobu Izin otac. Bio je to još uvijek krepak čovjek, oko petdeset godina, savjestan činovnik, koji brigu za kućanstvo i za odgoj kćeri prepuštaše svojoj supruzi. Bijaše u svojoj obitelji neizrecivo zadovoljan, jer gospodja upraviteljeva znala je na njegovu radost, kad god bi je kamo poveo, baš tako elegantno svojom vanjštinom reprezentovati, kao doma što je bila izvrstna kuharica i prema svomu suprugu uzor one iste popustljivosti, kojom činjaše sve po volji ljubljenoj svojoj kćeri. O celom ostalom svijetu i o njegovim tajinstvenim sgodama nije gospodin upravitelj, izuzevši susjedne obiteljske novosti, sa ženom ni govorio, jer za duševnom je zabavom danomice po običaju polazio u hrazovski kasino, a po njegovu iskrenu mnijenju ženi ne pristajahu druge misli osim na uredno kućanstvo, muževu udobnost i zadovoljstvo. Na to je često sjećao i svoju kćer, koja si ipak toga kućanstva nije mogla inače u duši naslikati, nego u veliku gradu, gdje bijahu prekrasni izlozi i šetališta. Gospodin upravitelj zabranjivaše uza to kćeri čitati knjige, ili da jednom u životu stupi dapače u koje žensko društvo, gdje je u naše doba tako mnogoj ženi zavrtjela glava.” (ibid.: 113-114)

U ovome odlomku autorica Gabriela Preissova insinuira loš odgoj i loše odnose u obitelji gospođice Ize. Njen otac se prema svojoj supruzi odnosi kao prema stvari, ukrasu koji u društvu upotpunjuje njegovu sliku savršenog obiteljskog čovjeka i dobrog činovnika. On sa suprugom ne razgovara o ozbiljnijim temama, oni nemaju nikakve duševne povezanosti u braku, samo osobna korist. Ovaj motiv prikazuje veoma loš status žena početkom dvadesetoga stoljeća. Nadalje, gospodin upravitelj je i loš otac svojoj kćeri. Gospođici Izi zabranjuje čitanje knjiga i druženje sa ženskim društvom. on prepušta u potpunosti odgoj majci, koja je površna i nema nikakvih ambicija promijeniti svoju ulogu u obitelji, ona je svojim odgojem razmazila kćer:

“Gospodja upraviteljeva osim tih, i njoj svetih načela, bijaše uvjerena, da se njezinoj Izici uz ljepotu i priličan miraz, koji joj je sačuvala iz svoga bogatoga vjena, ne treba baviti težim poslovima u kući, za koju se ona sa služkinjama sama brinula, pa se gospodična Iza posvetila samo tomu, da spremi savršenu svoju opremu, da peče fine kolače, svira na glasoviru moderne plesove, da gladi kanarince, mačkice i psetance sa svilemon dlakom, a nada sve da se uzornom otmjenošću odieva.” (ibid.: 114)

Nadalje, gospodin upravitelj je govorio kćeri Izi kako je vani grozno nevrijeme, mećava, kako užasno puše vjetar. Ona na to pomisli:

“Bože, ako to sve zadrži Jelisavu s brzojavom!” (ibid.: 115)

Ona se više pribojavala za svoju željenu lepezu, a na malu Jelisavu nije ni pomislila. Tjeskoba je počne obuzimati, te je ušla u drugu sobu i počela moliti Boga da joj se smiluje te da joj još danas prime brzojav. Ovdje se vidi Izina taština i manjak osjećaja za Jelisavu. Njoj je bitno samo da sve ide u njenu korist.

“Za podrugli sat od prilike dolje u blagovalištu, gdje se među tim obitelj sakupila k večeri, sitne, od zime ukočene ruke uzalud kušahu, da otvore vrata, pa kad je švelja pogledala van, opazi, gdje Jelisava tetura k vratnomu stožeru. Sluteći, tko je, iztrči gospodična Iza i gotovo bez daha izpusti iz sebe: — Jesu li ti primili brzojav?” (ibid.)

Jelisava je stigla na vrijeme i onako umorna i bez snage, pričekala je na vratima da joj Iza donese desetice i gibanicu, a krpice za lutkicu će joj sutra donijeti. Jelisava je od iznemoglosti ispustila iz ruku desetice i gibanicu, ali ipak nekako uspije podići s tla svoju nagradu:

“Jelisavine pomućene oči i ukočene ruke ipak nadjoše desetice i kolač bez svjetla, ali sve je to nije moglo razveseliti. Glavom joj se vrzla bona misao, da je izgubila jedan drveni opanak, prigine se k nožicama, da je opipa, i gle, u istinu, išla je samo s jednim opankom; na drugoj nozi bila je samo promrzla čarapa. I opet se Jelisavi pričini, kao da u njoj raste komad goleme težine; — peklo ju to i zeblo i kao da je htjelo izpretrgati. A gdje je majčica, da joj pomogne?” (ibid.: 116)

Jelisava je skinula mokru odjeću sa sebe i zaspala. Zaboravila je i na desetice i gibanicu, nije izmolila večernju molitvu prije spavanja. Bilo joj je strašno hladno.

Nadalje, treći dan su se okupile na stepenicama sve žene s imanja, da vide gospođicu u njenim lijepim haljinama. Iza je u ruci nosila svoju novu krem lepezu koja je savršeno pristajala uz njenu toaletu. Jelisavina majka trčala je po dvorištu sva uznemirena prema obitelji koja je ulazila u kočiju. Plačući, u velikom šoku priopćila im je da je njena mala Jelisava iznenada umrla.

“ — Jelisava? — začudi se gospodja upraviteljeva, a u duši kao da bi je nešto zapeklo. Ali toga osjećaja nedomišljata gospodja nije razumjela i samo uzdahne sjedajući u kočiju tako, da Izici bude što udobnije. — Tko bi to bio mislio — tako naglo i neočekivano! Ja nisam ni znala, da se je razboljela. A što joj je to najedared bilo?” (ibid.: 117)

Jelisavina majka nije ni znala zašto se njena kći ozbiljno razboljela, posljednja dva dana nije bila dobro, ali ona nije znala da je tako ozbiljno bolesna. Gospodin upravitelj obećao je majci lijep lijes na njegov račun, kako bi je utješio.

“Gospodična Iza sva se protresla nad tim slučajem. — Bože, Stazo — zatuži, — vi ste neobzirno čeljade; morali ste nam s takvom viešću dotrčati baš sada, kad polazimo na ples, da mi pokvarite svu dobru volju!” (ibid.)

Tako su gospodična Iza, njena majka i otac, otišli na ples:

“Makar da su u taj čas u blizini šuštila krila anđjela tuge...” (ibid.: 118)

Zbirka *Djevojački sviet* namijenjena je djevojačkom čitanju. Radiću se teme poput ljubavi prema domovini i teme odnosa bogatih i siromašnih čine dobrim za djevojke. U svakoj pripovijetki koju on prevodi s češkoga jezika imamo motiv domoljublja. *Djevojački sviet* čitateljicama budi suosjećanje za ljude u nevolji, kritizira žensku taštinu te motivira mlade djevojke da vole svoju domovinu.

3. 4. U carstvu duše

Jagoda Truhelka je hrvatska spisateljica poznata po prozi za djecu, te jedna od najznačajnijih književnica između dvaju svjetskih ratova uz Ivanu Brlić Mažuranić. Rođena je u Osijeku 5. veljače 1864. godine. Poslije završetka učiteljske škole u Zagrebu radila je kao učiteljica u Osijeku, Gospiću i Zagrebu, bila je ravnateljica Više djevojačke škole u Banjoj Luci i nastavnica na sarajevskoj preparandiji. Njeno je zanimanje za ženska pitanja i za odnose među spolovima sveprisutno u njenoj prozi za odrasle.

“U sarajevskoj *Nadi* 1897. objavljivala je u nastavcima psihološki roman *Plein air*, u kojem se bavi ženskim pravima, brakom, društvenim stereotipima i dr., što je jedan od prvih primjera »ženskoga pisma« u hrvatskoj književnosti. Pripada joj i mjesto prve pripovjedačice u čijem se romanu pojavljuje ženski lik s feminističkim preokupacijama koji je intelektualno superioran ostalima, ali i ukomponiran u čitljivu fabulu s elementima trivijalne proze. Roman *Vojača* (1899), također objavljivao u nastavcima u istom časopisu, pripada žanru povijesnog romana i tematizira život bosanskog plemstva polovicom XV. st. Povijesna fabula izmjenjuje

se s pustolovnom i sentimentalnom, ljubavi kralja Stjepana Tome i seljanke Vojače, a u središtu je pozornosti ponovno ženski lik. Najpoznatije joj je djelo trilogija *Zlatni danci* (1918), *Gospine trešnje* (1943) i *Crni i bijeli dani* (1944), u kojoj se prepoznaju autobiografski elementi, o odrastanju u Osijeku u okrilju građanske obitelji. Naglasak je na ocrtavanju dječje svakidašnjice, pri čem je primjetna i didaktička komponenta u obliku etičke, vjerske i domoljubne pouke.”²

U carstvu duše djelo je koje sadrži dvadeset i sedam pisama koje Jagoda Truhelka piše nadahnuta pismima svoje učiteljice Magdalene Šrepel. Spisateljica svoju knjigu još naziva odgojnim epistolarom. U pismima se razmatraju različite teme iz svakodnevnog života, životna pitanja, vrijednosti, odnosi između spolova i slično. U carstvu duše je objavljen oko 1910. godine te je imao veliku pedagošku vrijednost početkom dvadesetoga stoljeća. I danas čitajući ova pisma nalazimo svezremene, filozofske teme o moralu, umjetnosti, estetici, etici, radu i ljubavi. Truhelkino djelo bilo je ispred svoga vremena, uspoređujemo li je sa zbirkom *Darovi našim djevojkama* ili s Radićevim prijevodima pripovijedaka s češkog jezika u *Djevojačkom svijetu*, vidimo koliko je *U carstvu duše* neusporedivo vrijedno literarno djelo. Sve su tri knjige namijenjene djevojkama, djevojačkom čitanju, ali Truhelkino djelo obrađuje teme s određenom pedagoškom težinom. Truhelka piše neznanstvenim stilom, stilom pristupačnim mladim čitateljicama, svako pismo obrađuje različitu temu, upotpunjenu pričom iz svakodnevnog života, ali i filozofskim i pedagoškim tekstovima onoga doba koje Truhelka navodi u popisu literature na kraju djela. Spisateljica kroz cijelo djelo svojim učenicama predstavlja važnost duhovnih vrijednosti, posebnu važnost daje odgoju, smatra da je duhovna dimenzija i odgoj ponekad važniji od samoga obrazovanja.

Nadalje, kroz djelo *U carstvu duše* najviše se ističu dva motiva, motiv ženske emancipacije i odrastanja. U svome radu *Ljepša polovica književnosti* iz 1998. godine Dunja Detoni Dujmić piše o Truhelkinom priručniku:

“Raspravljala je o brojnim pitanjima iz područja ćudorednosti, mašte, spoznaje, etike, ženskih „pozvanja“ i sl. To je istodobno psihološko, pedagoško, filozofsko i estetičko štivo opremljeno poticajnim primjerima iz hrvatske književnosti, a pomno zabilježena stručna literatura pokazuje ne samo književnopedagoške već i znanstvene nakane. ... Tvrdnjom da je pjesnikov govor zoran jer je posljedica „mišljenja u slikama“, Truhelka je izrazila jednostavan impresionistički nacrt koji je znatno obilježio njezinu umjetničku

² Truhelka, Jagoda. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 8. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62535>>.

prozu. Ovom je knjigom također pokazala vjeru u znanost, najviše pedagošku, u moć umjetnosti, napose književnosti, iskazala je također suptilan vjerski osjećaj i nacionalni ponos.” (Detoni Dujmić 1998.: 117)

Pismo 4. u Truhelkinu djelu *U carstvu duše* tematizira ljudsko mišljenje, spoznaju i um. Autorica piše o važnosti vlastitoga zaključivanja, o razlikama između logike i vlastitog logičkog mišljenja, te o razlikama između razbora i razuma.

Pismo počinje tezom kako se duševni život, kao i tjelesni, nalazi u zametku na početku našega života. Duševni život moramo razvijati, njega upotpunjuju naši dojmovi:

“Što su bogatiji i raznolikiji dojmovi, koji tečajem godina uzdjeluju na dušu čovjekovu, to se i stablo života sve bogatije i ljepše razvija.” (Truhelka 2010.: 32)

Nadalje, Truhelka piše o mišljenju, mašti i fantaziji. Prema Truhelki, mišljenju je sadržaj naročito spoznaja:

“Spoznaja se bavi pronalaskom istine, onoga dakle, što doista jest; budne li rad mišljenja slobodnom igrom, zove se maštom, fantazijom. Fantazija preinačuje istinu, stvara pojave i slike duševne, kakove u istinu nijesu, ona se tako rekavši igra sa spoznajom.” (ibid.)

Također, Truhelka piše kako ljudski um upravlja cijelom našom spoznajom. Iz spoznaje stvaramo predodžbe i pojmove koje um predaje našem pamćenju. Svaki događaj u našem životu ima svoj uzrok i posljedicu:

“Ta je uzročnost zakon, po kojem iza jedne pojave mora nužno da slijedi druga. Jedna je pojava uzrok drugoj; druga joj je posljedak ali ujedno i uzrok slijedećoj pojavi, koja opet može biti uzrok daljnoj pojavi. I tako bez prestanka postoji između sve sile događaja duše i spoljašnjega svijeta potajna nit, koja sve vodi k jednome cilju. A doći ćeš napokon do zaključka, da je sve, što jest, samo jedan jedinstveni lanac uzroka i posljedica.” (ibid.: 33)

Nadalje, Truhelka piše kako je mana čovjeka kad za neku pojavu ima samo jedan uzrok jer život nas uči kako neki događaj ili pojava može imati više uzroka:

“To osobito valja tamo, gdje sudimo o moralnoj vrijednosti čovjeka pojedinca i ljudskih skupina. Treba svaku stvar da promatraš temeljito i sa svih strana, prije nego što se odlučiš da izrekneš sud. Mnoge pojave površno ili jednostrano promatrane mogu nas zavesti na sasvim krive sudove. Nauči se u malim stvarima točno razmišljati i savjesno suditi, pa će ti doći dobro kod važnijih pitanja. Isto se tako čuvaj, da jednu pojavu ne primjenjuješ na sve slučajeve. Ako je npr. jedan trgovac varalica, da ne sudiš; svi su trgovci varalice.” (ibid.)

Potom Truhelka postavlja pitanje: može li se pravilno naučiti misliti i suditi? Ona dolazi do zaključka da zakone mišljenja uči logika. Upozorava kako se logičnom mišljenju nitko nije naučio čitajući o logici iz knjiga, logično mišljenje gradi se i razvija putem spoznaja, pojmova i predodžaba. Truhelka svoje čitateljice savjetuje o bitnosti vlastitog zaključivanja, bitno je pitati se:

“Kako si došla do svojih zaključaka... Pust i prazan duh nikada neće biti plodan samo po tom, što je učio logiku. Sve ove formalne nauke daleko nathitat će snažna životna sila, široka simpatija, oštro promatranje i svakovrsno iskustvo.” (ibid.: 34)

Nadalje, autorica piše o ljudskome pamćenju kao o riznici našega duha, u koju pohranjujemo sva naša znanja i spoznaje. Još su dvije važne sposobnosti naše duše, razum i razbor:

“Razumom shvaćamo dojmove spoljašnjega svijeta i predodžbe, koje nam prilaze preko govora. Razum je to savršeniji, što je shvaćanje jasnije i urednije. Razuman čovjek rijetko će što krivo shvatiti; on lako i sigurno shvaća pa s toga je i sposoban, da može ne samo mnogo naučiti naizust, što napokon može i glupan s dobrom memorijom, nego umije ono što je naučio, jasno da pojima i ispravno da primijeni.” (ibid.: 34-35)

Jagoda Truhelka piše i o razboritosti. Prema njenom shvaćanju razboritost je vrlina, kojoj glavni znak može biti samospoznaja. Važno je biti svjestan svih svojih mana i vrlina. Autorica savjetuje svoje čitateljice da nikad ne omalovažavaju svoje sposobnosti:

“Najrazboritiji onaj je čovjek, koji umije da se prilagođuje svim prilikama života, svagdje se brzo snalazi, koliko je moguće hitro razbira pravo od krivoga, istinu od neistine, koji ne stavlja prevelike zahtjeve na život, koji svoje nagone i strasti zauzdava, u svim se stvarima drži prave mjere, izbjegava što je zlo, škodljivo i opasno, ne ljuti se i ne uzrujava se, najposlije nastoji prolaziti svijetom, uzimljući ljude i pojave prirode onakovima, kakovi jesu.” (ibid: 35)

Glavni je pokretač fantazije mašta. Spisateljica pridaje posebnu pozornost mašti. Bez mašte ne bi mogli zamisliti događaj iz povijesti o kojem učimo, ne bi mogli stvoriti sliku dok čitamo knjigu. Ona je ukras života, ona nas obogaćuje, dijeli ljude od životinja. Mašta stvara fantaziju:

“Fantazija se po tom kreće u dva glavna pravca: u području spoznaje istražujući, otkrivajući i šireći naše znanje, zatim u području rastačavanja i harmonizovanja naših čuvstava s našim predodžbama tj. u području umjetnosti. Trijezni učenjak mnogo zna, što su drugi pred njim pronašli, umije valjano da sudi i da luči pravo od krivoga, istinu od neistine; ali nove istine sam iz svoje glave može da pronađe samo istraživalac u koga

ima fantazije. Još u većoj mjeri treba fantazije umjetniku, jer on naročito stvara novo. To novo ne niče u razumu, već ga proizvoda mašta.” (ibid.: 36)

Nadalje, Truhelka piše da mašta i fantazija moraju biti pod nadzorom razuma. Svakodnevni život ne smije biti ugrožen pretjeranim sanjarenjem. Književnica tematizira i govor, kao važno mjesto u duševnom životu osobe:

“Ko govori, mora i da misli. Kako ko misli i čuti, onakov mu je i govor. Ptica se pozna po perju, a čovjek po govoru.” (ibid.: 36-37)

4. ZAKLJUČAK

Početak dvadesetoga stoljeća u hrvatskoj književnosti temom djevojaštva najviše se bavi adolescentska književnost. Počinje se razvijati potreba za književnošću koja će biti namijenjena prvotno mlađoj populaciji, mladim čitateljima i čitateljicama. Prije dvadesetoga stoljeća u hrvatskoj književnosti adolescentice se spominje većinom u kontekstu odgojnih savjeta namijenjenim odraslim čitateljima. Za primjer tomu u ovome radu se navodi Kotruljevićevo djelo *Knjiga o vještini trgovanja* u kojoj on odgoju kćeri posvećuje samo pola jednoga poglavlja.

Nadalje, u knjizi Marije Jambrišak *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama* iz devetnaestoga stoljeća opširnije se opisuju pravila ponašanja mladih djevojaka, ali to djelo nije pisano isključivo za adolescenticu.

Zbirka pripovijedaka *Darovi našim djevojkama* tiskana 1905. godine posvećena je djevojačkom čitanju. Udruga učiteljica Kraljevina Hrvatske i Slavonije objavljuje djelo isključivo namijenjeno mladim djevojkama. U ovome radu tematizira se problematični sadržaj nekih pripovijedaka iz zbirke.

U pripovijetki *Pripovijest bez naslova za veliku i malu djecu* Jagode Truhelke tematizira se djevojačko obrazovanje u sklopu učiteljskog zvanja. Navodi se samo negativno iskustvo mlade učiteljice, čitajući pripovijetku učiteljsko zvanje prikazuje se kao teško, emotivno iscrpljujuće zanimanje te se mlade čitateljice kroz djelo samo demotivira za odabir ove karijere.

Potom, u pripovijetki *Vezilja* tematizira se djevojačko čitanje. Sveprisutan strah od djevojačkog čitanja ljubavnih romana u ono doba prisutan je u *Vezilji*. Djelo opisuje mladu ženu koja zbog svojih iluzija koje je stvorila čitajući lako štivo ne uspije ostvariti najveće ideale u ono doba, udaju i majčinstvo.

Nadalje, pripovijetke *Kako ruže cvatu* i *Makov Cvijetak* tematiziraju djevojačku tjelesnost. Na poprilično problematičan način autori opisuju djevojačko odrastanje i seksualnost.

Zbirka *Djevojački sviet* sadrži pripovijetke koje je Stjepan Radić preveo s češkoga jezika. Ovdje vidimo drugačije motive, zbirka je prožeta motivima domoljublja i empatije prema potrebitima. Radić prevodi ova djela namijenjena mladim češkim ženama, smatra bitnim probuditi domoljubne ideje među adolescenticama. Zbirka (za razliku od *Darovi našim djevojkama*) potiče mlade djevojke na izgradnju vlastitog samopouzdanja, što je i glavna tema u priči *Zar znamo samo plesati*.

U pripovijetki *Radi savršene toilette* tematizira se odnos između bogatih i siromašnih. Čitateljice se navodi na razmišljanje o odnosima među ljudima, gradi se empatija za siromašnu djevojčicu Jelisavu te se kritizira manjak suosjećanja i ljudska taština.

Posljednje djelo u ovome radu Truhelkina je zbirka pisama *U carstvu duše*. Truhelka inspirirana pismima svoje učiteljice stvara filozofsko-odgojnu zbirku namijenjenu mladim čitateljicama. Ovdje se najviše vidi otklon od ustaljenih djevojačkih imagera, u prvom planu nije udaja ili majčinstvo, već se tematizira duševni rast i razvoj djevojaka, promišljanje o smislu života i briga o vlastitoj budućnosti. Truhelka djevojačku sudbinu u potpunosti predaje mladim djevojkama, dijeli im životne savjete koje upotpunjuje primjerima iz stvarnoga života.

Ovim smo radom željeli, kroz analizirane pripovijetke, privući pozornost na djevojačke teme u hrvatskoj književnosti.

LITERATURA

1. Detoni Dujmić, D. (1998.) *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
2. Grlović, M. (1905.) *Kako ruže cvatu*. U: Pogačić M. (ur.) (1905.) *Darovi našim djevojkama*, Zagreb: Udruga učiteljica Kraljevine Hrvatske i Slavonije. 87-103.
3. Jambrišak, M. (1896.) *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana.
4. Kotruljević, B. (2009.) *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*. Prir. i prev. Zdenka Janeković Römer. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski računovođa.
5. Milčinović, A. (1905.) *Vezilja*. U: Pogačić M. (ur.) (1905.) *Darovi našim djevojkama*, Zagreb: Udruga učiteljica Kraljevine Hrvatske i Slavonije. 57-63.
6. Milčinović, Adela. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 18. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40832>>.
7. Pogačić M. (ur.) (1905.) *Darovi našim djevojkama*, Zagreb: Udruga učiteljica Kraljevine Hrvatske i Slavonije.
8. Preissova, G. (1902.) *Radi savršene toilette*. U: Radić, S. (ur.) (1902.) *Djevojački svijet*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
9. Radić, S. (ur.) (1902.) *Djevojački svijet*. Zagreb: Naklada "Matice hrvatske".
10. Radić, S. (1902.) *Kulturni rad češke obrazovane žene*. U: Radić, S. (ur.) (1902.) *Djevojački svijet*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
11. Sokolova, B. (1902.) *Zar znamo samo plesati?* U: Radić, S. (ur.) (1902.) *Djevojački svijet*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
12. Truhelka, J. (1905.) *Pripovijest bez naslova za veliku i malu djecu*. U: Pogačić M. (ur.) (1905.) *Darovi našim djevojkama*, Zagreb: Udruga učiteljica Kraljevine Hrvatske i Slavonije. 17-25.
13. Truhelka, J. (2010.) *U carstvu duše*. Zagreb: Naklada sv. Antuna, Nova stvarnost.
14. Truhelka, Jagoda. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 8. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62535>>.

15. Xapula, Z. (1905.) *Makov cvijetak*. U: Pogačić M. (ur.) (1905.) *Darovi našim djevojkama*, Zagreb: Udruga učiteljica Kraljevine Hrvatske i Slavonije. 141-157.
16. Zima, Dubravka (2021.) *O dobrim kevicama: prilog povijesti građanskog djevojaštva u Hrvatskoj početkom 20. stoljeća*. U: Zbiljski, Ana et al. (ur.) (2021.) *Posebna soba. Žensko nasljeđe: roba, spektakl ili muzej za sve?* Zagreb: Centar za ženske studije, Institut za etnologiju i folkloristiku. 65-89.

Životopis

Jakov Merkl rođen je 08.04.1994. godine u Zagrebu. Nakon osnovne škole pohađao je Prirodoslovnu školu Vladimira Preloga. Godine 2014. Upisuje preddiplomski smjer kroatologije na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Nakon preddiplomskog studija upisuje nastavnički smjer diplomskog studija kroatologije na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

